

مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

معنویت در ادیان ابراهیمی

سید احمد غفاری قره‌باغ

سرشناسه	:	غفاری قره‌باغ، سیداحمد ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور	:	معنویت در ادیان ابراهیمی/نویسنده سیداحمد غفاری قره‌باغ.
مشخصات نشر	:	تهران : موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۳۲۶ص.
شابک	:	978-600-7009-97-0
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبیا
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	معنویت -- یهودیت Spirituality -- Judaism
موضوع	:	معنویت -- مسیحیت Spirituality -- Christianity
موضوع	:	معنویت -- اسلام Spirituality -- Islam
موضوع	:	زندگی رهبانی Monastic and religious life
موضوع	:	ادیان ابراهیمی Abrahamic religions
موضوع	:	زندگی معنوی -- مطالعات تطبیقی
موضوع	:	Spiritual life -- Comparative studies
شناسه افزوده	:	موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران
شماره سری	:	Muassasah-i Pizhūhishī-i Hikmat va Falsafah-i Irān
بندی کتب	:	۱۳۹۷ م/۷۴۷/۱۴۷۱ BJ
ردیف کتابخانه	:	۲۰۵
شماره تاشکانش	:	۵۱۶۱۰۳۶

معنویت در ادیان ابراهیمی

نویسنده: سید احمد غفاری قره‌باغ

چاپ اول: ۱۳۹۷

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۵۰,۰۰۰ ریال

چاپ: مؤسسه بوستان کتاب

نشانی: تهران، خیابان نوفل لوشاتو، خیابان شهید آراکلیان، پلاک ۴

تلفن: ۶۶۴۰۵۴۴۵، ۶۶۹۵۳۳۴۲، نمابر:

شابک: ۹۷-۰-۷۰۰۹-۶۰۰-۹۷۸ ISBN: 978-600-7009-97-0

حق چاپ و نشر محفوظ است

www.iriip.ir

فهرست مطالب

مقدمه	۱۳
-------------	----

فصل اول: تعاریف

گفتار اول: تعریف معنویت	۲۱
مقدمه اول: لزوم توجه به معنای اریکازی معنویت	۲۱
مقدمه دوم: ضرورت توجه به «هویت» معنویت	۲۳
مقدمه سوم: نظریه تطابق عوالم و نقش آن در تعریف معنویت	۲۴
تعریف برگزیده درباره معنویت	۳۳
معنویت غیر حقیقی یا «معنویت‌نما»	۳۵
فعل معنوی؛ حیات معنوی	۳۹
گفتار دوم: تعریف دین	۴۷
تعریف لغوی دین	۴۹
تعریف اصطلاحی دین	۵۰
گفتار سوم: ارتباط معنویت و مفاهیم همگون	۵۵
ارتباط معنویت و معناداری	۵۵

- ۵۵..... دیدگاه مختار در باب معنای «معنای زندگی»
- ۵۹..... دیدگاه مختار دربارهٔ عامل معنابخش به زندگی
- ۶۰..... معنویت زندگی؛ معناداری زندگی
- ۶۰..... مقایسهٔ مفهومی
- ۶۱..... مقایسهٔ مصداقی
- ۶۲..... ارتباط معنویت و تدین
- ۶۵..... ارتباط معنویت و عرفان
- ۶۶..... نگاه منتخب در ارتباط معنویت و عرفان
- ۶۸..... الف. ارتباط معنویت و عرفان نظری و عملی
- ۶۸..... ب. ارتباط معنویت و عرفان به معنای سوم

فصل دوم: تحلیل و نقد معنویت در سنت یهود

- ۷۱..... گفتار اول: جایگاه معنویت در آیین یهود
- ۷۲..... تعریف معنویت در آیین یهود
- ۷۳..... نقش عوامل غیریهودی در معنویت یهود
- ۷۶..... جایگاه متون مقدس در معنویت یهود
- ۷۹..... گفتار دوم: گزارش تحلیلی از سنت‌های معنوی یهود
- ۷۹..... (۱) معنویت مرکاوا یا مرگبه
- ۸۱..... جادو و علوم غریبه در معنویت مرکاوا
- ۸۱..... مسلک و غایت معنویت در معنویت مرکاوا
- ۸۴..... (۲) معنویت قبالا
- ۸۵..... تاریخچهٔ تکون معنویت قبالایی
- ۸۸..... آثار معروف در سنت معنوی قبالا
- ۹۲..... (۳) معنویت حسیدیسم

۹۳.....	جادو در معنویت حسیدیسم
۹۴.....	معنویت حسیدیسم و شریعت
۹۵.....	جنبش معنوی حسیدیسم نوین
۹۹.....	گفتار سوم: ملاحظات انتقادی درباره معنویت یهود
۹۹.....	نکته اول: انحرافات عقیدتی موجود در معنویت یهود
۹۹.....	الف. اعتقاد به تناسخ
۱۰۱.....	برهان ابطال تناسخ ابن سینا
۱۰۲.....	برهان ابطال تناسخ ملاصدرا
۱۰۳.....	تناسخ از منظر آیات و روایات
۱۰۴.....	ب. اعتقاد به حلول خداوند در مخلوقات
۱۰۵.....	ج. اعتقاد به تناسخ مؤنث خداوند
۱۰۶.....	د. نفی شریعت در آموزه های معنوی یهود
۱۰۶.....	ه. بارقه های نژادگرایی در مذهب یهود
۱۰۹.....	نکته دوم: وجود سخنان عقل شنیز در سنت معنوی یهود
۱۰۹.....	الف. سحر و جادو، عنصر مخوری در معنویت یهود
۱۱۴.....	ب. تناقض آمیز بودن آموزه های معنوی یهود

فصل سوم: تحلیل و نقد معنویت در سنت مسیحی

۱۱۹.....	گفتار اول: رویکرد معنوی در تاریخ مسیحیت
۱۲۰.....	معنویت و الهیات مسیحی در قرون ابتدایی میلادی
۱۲۳.....	معنویت مسیحی و قرن چهار میلادی
۱۲۴.....	قرن شش میلادی: معنویت دیونیسوسی
۱۳۰.....	تعامل رویکرد جدید در الهیات مدرسی با معنویت
۱۳۳.....	معنویت و الهیات مسیحی در قرون رنسانس و بعد از آن

معنویت و الهیات مسیحی در دورهٔ معاصر	۱۳۶
گفتار دوم: ملاحظات بر معنویت مسیحی	۱۴۳
معنویت مسیحی و ضرورت ایمان به راز	۱۴۳
عدم امکان تعقل در تشرف به مسیحیت	۱۴۴
فقدان پشتوانهٔ نظری در معنویت مسیحی	۱۴۴
اعتقادات و آموزه‌های منحرف در معنویت مسیحی	۱۴۴
فقدان شریعت در معنویت مسیحی	۱۴۵
معنویت مسیحی و رهبانیت	۱۴۷
معنویت مسیحی و تثلیث	۱۴۸
معنویت مسیحی "الهیات سلبی"	۱۵۲

فصل چهارم: تحلیل معنویت در اسلام

مقدمه	۱۶۱
گفتار اول: مبانی معنویت اسلامی	۱۶۳
۱. خدامحوری با نگرش توحیدی	۱۶۳
۲. وساطت انسان کامل در سلوک معنوی	۱۶۶
تبیین فلسفی و عرفانی جایگاه وساطت در معنویت	۱۶۶
شناخت رب متعال	۱۶۶
شناخت نفس	۱۶۹
مفهوم‌سازی برای یاد خداوند	۱۷۱
صعود انسانی در مراحل سلوک در قوس صعود	۱۷۳
جایگاه انسان کامل در فیاضیت الهی در قوس نزول	۱۷۸
۳. نقش محوری شریعت در سلوک معنوی	۱۸۲

گفتار دوم: ویژگی‌های معنویت اسلامی	۱۸۹
هماهنگی با هدف خلقت	۱۸۹
هماهنگی با کرامت انسانی	۱۹۱
هماهنگی با توان و شرایط انسان	۱۹۱
هماهنگی با شریعت	۱۹۲
چرایی التزام به شریعت در معنویت	۱۹۵
راگیری نسبت به ابعاد فردی، اجتماعی، زمانی و مکانی	۱۹۷
نیاگیری طولی	۱۹۸
تنوع ابعاد زمانی در برنامه معنوی	۱۹۹
واسطه انسان	۲۰۰
همراهی و هماهنگی رشد و تعدیل در ابعاد انسانی	۲۰۰
هماهنگی معنویت و زندگی دنیوی	۲۰۱
توجه به تأثیر دو سویه رفتار انسان و سنت‌های الهی	۲۰۱
جامعیت نسبت به شئون فردی و اجتماعی	۲۰۲
گفتار سوم: هدف زندگی معنوی از دیدگاه اسلام	۲۰۷
۱. ارتقای شناخت توحیدی	۲۰۷
۲. ارتقای گرایش و انگیزه عبادی	۲۱۰
گفتار چهارم: معیار معنویت فعل از دیدگاه اسلام	۲۱۵
تبیین عقلی	۲۱۶
تبیین نقلی	۲۱۸
گفتار پنجم: بررسی کارکرد اسلام در معنویت	۲۲۳
کارکرد اول: پاسخ‌گویی به پرسشهای بنیادی انسان	۲۲۳
کارکرد دوم: هدف‌نگری در معنویت	۲۲۶

۲۲۸	کارکرد سوم: ایجاد انگیزه.....
۲۳۳	کارکرد چهارم: ضمانت برای اجرای معنویت.....
۲۳۵	کارکرد پنجم: تعیین ارزشهای معنوی.....
۲۳۷	کارکرد ششم: مایز کمال اخلاقی و کمال وجودی.....
۲۳۸	تفاوت کمال وجودی و اخلاقی.....
۲۴۱	کارکرد هفتم: عامل الزام‌آور حقیقی در معنویت.....
۲۴۴	تحلیل عرفانی از نقش تکلیف و الزام شرعی در معنویت.....
۲۴۵	شناختی قرب در عرفان اسلامی.....
۲۴۶	تئوتیک مقامات اولیا برحسب قربات فرض و نفل.....
۲۵۱	باب تربیت؛ تقسیم مرتب با قرب نوافل و قرب فرایض.....
۲۵۶	جایگاه فریضت فرض و نفلیت نفل در قرب الهی.....
۲۶۳	تفکیک نفل فرض برحسب عبودیت و اجارت عبد.....
۲۶۴	تفکیک نفل فرض برحسب اضطرار و اختیار عبد.....
۲۶۷	نتیجه‌گیری.....
۲۷۲	کارکرد هشتم: ضمانت معرفت‌شناختی از حقوق الزامات معنوی.....
۲۷۴	کارکرد نهم: پیوند دهنده معنویت و حقیقت.....
۲۸۰	کارکرد دهم: تسری معنویت به جمیع شئون حیات.....
۲۸۵	کارکرد یازدهم: رفع انحرافات و ابهامات.....
۲۸۷	جمع‌بندی.....
۲۹۱	کتابنامه.....
۲۹۱	منابع انگلیسی.....
۲۹۷	منابع عربی.....
۳۰۵	منابع فارسی.....

نمایه	۳۱۳
اعلام	۳۱۳
اصطلاحات	۳۱۶
اشعار	۳۲۳
آیات	۳۲۶
رایان	۳۲۸

www.ketab.ir

مقدمه

پاکیزه‌ترین سلامها و صلوات ملانکه مقربین و جمیع انسان‌های پاک‌باخته در کل آسمان و خالص‌ترین درودها و تحیات الهی بر مقربان و محبوبان یعنی همه انبیا و انبیای الهی که به برکت وجودشان، دار عدم به سرای وجود مبدل گشت و الممت نیستی به نورانیت هستی، جایگزین شد و با طلوعشان، جهان، خرس و زیبایی است.

سلام ویژه در طبقی از اخلاص و نعمت، بر آن آرامش‌یافته بر زیر گنبد خضراء، مصطفای هستی که در سرسرای ملکوت، احمد و به دار مُلک، محمد نام گرفت، که آرامش جهان به اوست و گنبد سبزش فلک اطلس را عاشق و مدور ساخته، و همان فلک‌الافلاک نامیده است.

سلام و صلوات همه انبیای الهی و مرسلین ربوبی، بر جمیع امامان هدایت، که روشنائی عالم، از آن انوار لامع و ساطع است؛ آنان به از مقام علو و علم و بُر از حسن حق متعال، طالع و از نام عالی خلعت برار و مایه فضیلت جهان گردیدند.

و سلام خاصه خداوند بر آن طوبای هستی که در ساحت علم ربوبی، فاطر و در کلبه ماسوا، فاطمه مغضوبه و مظلومه است.

و آخرین سلام و درود و تحیت، به محضر قطب و ختم العالم و خاتم ولایت مطلقه، که در ملکوت آسمان‌ها به احمد و محمد و در

تاسوت زمین به مهدی عجل الله تعالی فرجه شناخته شده است.

معنویت، گوهری است که در صدف جان انسان‌های سالک طریق عبودیت، جای گرفته و به یمن برکت حضور این درّ شریف، حریم حرم قلب را آذین نموده و دیگری را نامحرم این حرمسرا دانسته و دل به یاد حبیب و مونس حقیقی بسته‌اند؛ سالک طریق، جسمش با خلاق، همراه است، ولی قلبش ملازم خداست، که اگر قلبش سهو از حضور آن محبوب کند، از شوق به انیشتن جان می‌سپارد.^۱ لذا مصداق این سخن نفیس امام‌الصادقین شدند که فرمود:

انسان مانی ندارد مگر خداوند، و هیچ سخن و اشاره‌ای و هیچ نغمه‌ای از آن نباید مگر به خدا و برای خدا و همراه خدا و از سوی خدا، نه چنان کسی در باغستان‌های قدس ربوبی، متردد است.^۲

لیکن امروزه طریق سنوک و نبوت، پر رهرو شده است؛ در عصری زندگی می‌کنیم که نعمت خداوند متعال تکمیل شده و از خزانه هدایت و مخزن سعادت، قبسی به طور موسمی و ملامتی از آن به جان عیسی و بارقه‌ای به جودی نوح و نوری به قلب ابراهیم و اشراقی به همه صحف آسمانی نقش بسته، اکنون همه درهای هدایت و رحمت گشوده شده است. اکنون تمامی کوهها طور است، بر همه سفوح نوح است، همه نارها نور است و جمیع صحف، کتاب مسطور. آنچه بیضاء تورات موسی و فروغ انجیل عیسی و روشنی و جلای

۱. اشاره به روایتی از حضرت امام صادق علیه السلام که فرمودند: العارف شخصه مع الخلق و قلبه مع الله، لو سها قلبه عن الله طرفه عين لما شوقاً إليه. ر.ک: مصباح‌الشریعة و مفتاح

الحقیقة، الباب الواحد والتسعون في المعرفة، ص ۱۹۱.

۲. ر.ک: همان.

صحیفه ابراهیمی و حدیث نور زبور داود بود و آنچه طلعت جلوه الهی در همه کتب بود از پرده غیب بدر آمد. آری بارقه بی بدیل وحی از بارگاه قداست درخشیدن گرفته، با شهاب ثاقب خود، اینار وجود و نثار نور دارد. نوری که خود فروزان است و فروغ جوامع را نیز به همراه دارد.

صد مزده بهار دل، صد خنده سرای جان

صد قهقهه بر کویش، صد شوق به هر سویش

خانه دا بره بید، جام صفا بنوشید

تن به ورع پیوشید، کوثر جان در آمد

انسان به دلیل بند روحانی اش، نمی تواند بدون تعالیم روحانی به حیات خویش ادامه دهد. رهبر و است که در کوران حوادث خائمان براندازی که در طول تاریخ بر سر انسان غربی و شرقی وارد آمد، هیچ گاه خود را بی نیاز از تعالیم معنوی و روحانی ندید، و حتی در بدترین شرایط، که خودش را به سان عززندی که به سبب ناسپاسی از حضور در خانه و کاشانه پدری محروم نموده است، خود را از منزل و آرامش گاه شریعت الهی محروم نمود، نیز به سبب همان عطش سیراب ناپذیر به دامن معنویت پناهنده شد. در عصری که به انسان تلقین نمودند که ای انسان! تو می توانی بدون خداوند تنفس زیبایی و روی پای خودت بایستی و نیازی به دست های پر از مهر خداوندگرت نداشته باشی، انسان به حکم فطرت دریافت که بدون معنویت و روحانیت نمی تواند زندگی کند؛ به همین جهت است که ارباب شیطنت و لعنت، بر همین بُعد انسانی نیز رحم نکرده، و به تاراج سرمایه های بنیادی بشریت در ساحت روحانیت و معنویت دست زدند و به جعل سازه های مصنوع در این حوزه اقدام نمودند، بلکه بتوانند ساحت قدس وحی را از دامن

پیر از ناز و نیاز معنویت حذف کنند؛ هرچند عمل آنها مصداق کاملی از دمیدن هوا بر شعله‌ای است که به نور حضرت حق مشتعل است و هیچ گاه خاموشی و فراموشی ندارد.

﴿يُرِيدُونَ لِيُظْفِقُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾

می‌خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش کنند و حال آنکه خدا نور خود را کامل می‌کند، گرچه کافران را ناخوش آفتد.

این شیاطین و خبیثان عالم، به جهت اشتغال به این خباثت و دیانت، نه تنها خود را که کثیری از مردمان را نیز به خود مشغول نموده و از فیض حق محروم می‌کنند؛ البته در این میان، هستند غافلان و ساده‌دلانی که به جهت سادگی و صای باطن، فریب ظواهر را می‌خورند و در دام شیادان طریق سلوک معذری قرار می‌گیرند؛ طراح‌ی شبهات در قالب استدلال‌های عوام‌پسند، و استاده از سخنان شبیه به مشهور، همانگونه که شیوه و روش مغالطه‌کنندگان است، این حجم آسیب کمک فراوان می‌رساند.

در این میان، بسیار مهم است که معنویت موجود در دین حنیف الهی به رخ مدعیان معنویت غیردینی کشیده شود، پس که معنویت موجود در دین حنیف، از جمیع آسیب‌های معرفتی و اخلاقی در سایر الگوهای پیشنهاد شده، در امان است.

لیکن با تأسف مشاهده می‌گردد که همین معنویت منحرف در ادیان ابراهیمی نیز، به سبب تحریف در ذات دین، دست‌خوش انحراف و اعوجاج شده است.

در این نوشتار، که با استمداد از حضرت رب‌الآرباب آغاز شد، به توصیف تفصیلی در خصوص هویت معنویت و ویژگی‌های آن در عرف

معروف دین حنیف اسلام پرداخته شده است؛ همچنین، خواننده این نوشتار را با معنویت‌های تحریف‌شده در دیگر آیین‌های ابراهیمی نیز آشنا می‌کند.

بر خود لازم می‌دانم که از رئیس محترم مؤسسه حکمت و فلسفه ایران و محقق گرانقدر حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر عبدالحسین خسروناه که علاوه بر امداد اجرایی به این نوشتار پژوهشی، نظارت علمی بر آن را نیز تقبل فرمودند، قدردان باشم؛ نیز از همه کسانی که در سامان‌یابی و نشر این نوشتار مدد رساندند، بالأخص مدیر محترم گروه عرفان، معاون، محترم اداری و معاون محترم پژوهشی، متشکر و قدردانم. امیدوارم این اثر، جیز مورد قبول و توجه قطب عالم و خاتم ولایت حضرت ولی عصر^ع قرار گیرد.

در پایان، از همه شما اساتید پژوهش‌گران، طلاب و دانشجویانی که این نوشته را مطالعه می‌کنید، استواراً می‌خواهم انتقادهای و پیشنهادهای اصلاحی خویش را در اختیار حقیر قرار دهید، تا به کمک شما بزرگان حکمت بتوانم در نشرهای پسین، اثر آراسته‌ترین تقدیم نمایم.

والله مددک . تابستان ۱۳۹۷

میداد - مدغشایی قره‌باغ

Email: yarazogh@yahoo.com